КРАЙ СЛАВНИХ ТРАДИЦІЙ, ШИРОКИХ ПЕРСПЕКТИВ

ДАЛЕКЕ МИНУЛЕ

Історія Слобідської України (Слобожанщини)[1] значно цікавіша і багатша на події, ніж вважає дехто із нас. Її прийнято вести від кінця XVI – першої половини XVII ст., коли цей край, щоб уникнути феодального, національного та релігійного утиску, почали поступово заселяти українські переселенці з Лівобережної і Правобережної України та російські служиві люди, селяни-втікачі, холопи. Переселення відбувалося здебільшого з південних районів Росії.

Смертельна небезпека з боку агресивних, хижих кочових племен робила умови життя в краї, який пізніше одержав досить-таки моторошну назву "Дике поле"[2], дуже складними. Міста і селища нерідко зникали в полум'ї пожеж та воєн, але родючі чорноземи приваблювали нових і нових поселенців.

Та появі слобод, від яких пішла назва одного з найбільших і наймогутніших регіонів України, передувала ще більш сива давнина, що починалася в сутінках кам'яного віку, коли основні знаряддя праці виготовлялись з каміння, - головним чином, з кременю. Кам'яний вік охоплював величезний проміжок часу, з котрим неможливо порівняти будь-яку наступну історичну епоху. Люди не мали ще постійного житла, залишались беззахисними перед природними стихіями, хворобами, хижими звірами тощо. Вони влаштовували свої стоянки переважно на берегах річок, де почувалися безпечніше.

Найдавніші сліди поселень людей на території нинішнього Харківського району відносяться до дніпро-донецької археологічної культури нового кам'яного віку (неоліту) (V-III тис. до н.е.)[3] Розташовані вони були на місці північно-західної околиці селища Жихар, поблизу станції Основа, в селі Липці, неподалік водосховища, а також біля села Циркуни, на правому березі р. Харків.

У селищі та на станції Васищеве харківські археологи знайшли сліди аж п'яти неолітичних стоянок людини: чотирьох – в урочищах Аулов Кут, Лапоть, Сібекині Бугри, Плешній Кут, однієї – на околиці селища, недалеко від заплави р. Уди.

Основними заняттями місцевих племен були мисливство та рибальство. Про це свідчать речі, знайдені на харківських неолітичних стоянках: кременеві наконечники списів, різці, фрагменти керамічного посуду, грузила, що використовувалися для притоплення неводу.

Бронзовий вік – це період в історії людства, пов'язаний з винайденням бронзи та значним поширенням виготовлюваних із неї різноманітних знарядь. Бронза – перший штучний метал, який є сплавом міді та олова (іноді олово замінювалося сурмою або миш'яком).

---

[1] Слобідська Україна (Слобожанщина) – історична область, що з XVII ст. перебувала у складі Російської держави. До Слобідської України входила територія теперішніх Харківської, східної частини Сумської (до р. Сейму), північних частин Донецької (до р. Бахмутки) та Луганської (до р. Айдару) областей України, а також південно-східної частини Воронезької (правобережжя р. Дону від м. Коротояка до м. Богучара, заплава р. Підгірної з м. Калач на лівому березі Дону), південно-західної частини Бєлгородської (м. Грайворон, м. Хотмизьк), південної частини Курської (м. Глушково, м. Суджа) областей Росії.

[2] "Дике поле" – територія між Доном, верхньою Окою і лівими притоками Десни та Дніпра. Найчастіше під цією назвою розуміли незаселену територію частини Лівобережної, Слобідської та Південної України, яку в різні часи краяли Річ Посполита, Російська держава і Кримське ханство. Назва "Дике поле" вийшла з ужитку в кінці XVIII ст.

[3] Терміном "археологічна культура" вчені археологи визначають сукупність усіх речових залишків (поселення, поховання, оборонні споруди, окремі предмети тощо), котрі характеризують життя певної спільності людей на даній території у визначений проміжок часу. Відсутність письмових джерел, що беззастережно свідчили б про мову й етнічну належність людей, що колись тут жили, роблять поняття "археологічної культури" дещо умовним. Назви археологічних культур походять, як правило, від найменувань населених пунктів, поблизу яких виявлені перші знахідки пам'яток даної культури.

Стародавня людина досить швидко оцінила переваги бронзи над міддю, передусім, нижчу температуру плавлення і більшу твердість. Але в цей період люди ще широко використовували вироби з каменю. На території сучасної України епоха бронзи починається у перших століттях II тис. до н.е. і закінчується на початку I тис. до н.е. з винаходом і поширенням залізних виробів у Східній Європі.

Залишки поселень та поховань бронзового віку на території Харківщини переважно належать до так званої зрубної археологічної культури (XVI-XII ст. до н.е.). Зрубна культура отримала свою назву за особливою формою поховальних споруд-зрубів. У Харківському районі поселення цієї культури виявлені біля селищ Безлюдівка, Васищеве, Коротич, ім. Фрунзе, у Великій Данилівці, на околицях села Бражники та в інших місцях.

У господарській діяльності зрубної культури важливу роль відігравало скотарство. Люди розводили корів, коней, овець, свиней.

Поступово значного розвитку набуло землеробство. Землю обробляли дерев'яним ралом і мотикою. Із зернових культур вирощували просо та пшеницю. Збіжжя збиралося кременевими і бронзовими серпами, зерно мололося за допомогою кам'яних зернотерок. Місцеве населення займалося прядінням, про що свідчать знахідки пряслиць[1]. Порівняно з кам'яним віком у племен зрубної культури був вищий рівень гончарства. Вони виготовляли різноманітний глиняний посуд, прикраси, іграшки тощо. Поширене було бронзоливарне ремесло. Власних родовищ кольорових металів на Харківщині не було. Тому завдяки торговельним зв'язкам бронза в злитках та готові вироби надходили з інших місць, наприклад, із рудників і мідеплавильних майстерень, що знаходилися в районі сучасного м. Бахмута Донецької області.

Металевими виробами дорожили, їх рідко губили, а зіпсовані речі переплавляли. Основними господарськими знаряддями з бронзи були сокира, тесло, серп, ніж, долото, кинджал, наконечник списа, голка тощо.

Обряд поховання у представників зрубної культури мав такий вигляд. Небіжчиків ховали у прямокутній ямі, куди встановлювався зруб із дубових, березових чи соснових колод. Дно могили посипалося вапном або річковим піском. Підстилкою для небіжчика нерідко слугував очерет. Померлих клали скорченими, на лівому боці, головою на захід. Поруч із ними залишали заупокійну їжу – частини туш корів та овець. Окрім того, в могилу опускалися різноманітні речі, які, за тодішнім віруванням, могли згодитися померлому в його загробному житті, - глиняний посуд, кам'яні та бронзові сокири, ножі, інші предмети домашнього вжитку.

Зверху зруби покривалися плахами (розколотими навпіл колодами) або тесаними дошками. Після завершення обряду поховання співплемінники насипали над могилою високий земляний пагорб – курган. Ці кургани й сьогодні здіймаються в багатьох місцях Харківщини, нагадуючи нам про далеких пращурів. Наприклад, на північ від села Лизогубівка було зареєстровано могильник із 27 курганами, 15 курганів на південній околиці селища Пісочин, 27 курганів на півночі та сході селища Рогань і т. ін. Більшість цих курганів розорені й малопомітні.

Про житла племен зрубної культури Харківщини у розпорядженні істориків відомостей немає.

Заключний період бронзового віку на території Харківщини представлений пам'ятками бондарихін-

[1] Пряслице – кругле знаряддя праці з отвором у центрі, яке закріплювалося на веретені й виконувало роль махового колеса. Виготовлялося з глини.

ської археологічної культури (XII – VIII ст. до н.е.). Свою назву вона одержала від урочища Бондариха поблизу м. Ізюма, де було досліджено одне з перших таких поселень.

Основним регіоном поширення бондарихінських пам'яток є середня течія Сіверського Дінця. На території Харківської області відомо понад 50 поселень даної культури, найбільше - у Зміївському, Харківському, Чугуївському районах. Зокрема, в Харківському районі археологи зафіксували вісім поселень бондарихінської культури біля селищ Безлюдівка і Васищеве, сіл Лизогубівка, Шубіно та ін.

Основними заняттями людей на цей час були скотарство і землеробство. Вони розводили велику та малу рогату худобу, свиней, виготовляли різноманітний глиняний посуд, ложки, пряслиця тощо. На всіх поселеннях зустрічаються камінні зернотерки, сокири, кременеві вкладиші для серпів, скребки тощо, що свідчить про досить значну роль каменю в житті людей цієї культури. Вироби з кістки представлені проколками, шилами та іншими речами. Металеві речі зустрічаються дуже рідко. Знайдені бронзові та залізні шила, бронзові кинджали. Житлами слугували землянки або наземні будинки. Поховальний обряд того періоду ще недостатньо вивчений.

Бондарихінська культура завершує бронзову епоху на Харківщині. Після неї починається доба раннього залізного віку, коли більш міцний і якісний метал дав можливість підвищити рівень розвитку продуктивних сил. Залізоробне виробництво було значно розвиненіше, ніж бронзоробне.

У VI–II ст. до н.е., під час скіфської доби, на території сучасної Харківщини жили землеробські племена з досить високим рівнем культури. Славетний давньогрецький історик-мандрівник Геродот (V ст. до н.е.) у своїй праці "Виклад подій" назвав їх меланхленами, у перекладі з грецької "людьми в чорному одязі", тому що вони одягалися в усе чорне.

Поселення та могильники[1] меланхленів у межах Харківської області виявлені в багатьох місцях, зокрема на території Харківського району біля селищ Безлюдівка, Березівка, Буди, Васищеве, Коротич, Пісочин, а також сіл Веселе, Циркуни, Шубіно та в інших місцях.

Матеріали археологічних досліджень поселень і могильників племен раннього залізного віку в лісостеповій частині басейну Сіверського Дінця дають можливість уявити життя місцевого населення того часу. У господарській діяльності основну роль відігравало землеробство. Місцеві племена вирощували просо, ячмінь, пшеницю, жито, горох та ін. Землю обробляли дерев'яним плугом та мотикою з кістяним, роговим або залізним наконечниками. Урожаї зернових культур збирали за допомогою невеличких залізних серпів. Зерно, як і раніш, розтирали на кам'яних зернотерках.

Займалися меланхлени і скотарством, розводили велику та малу рогату худобу. У їхньому господарстві значну роль відігравали коні. Підсобним промислом було полювання на диких тварин: лося, оленя, косулю, кабана та ін.

Важливе місце в господарській діяльності місцевого населення відводилося виготовленню різних гончарних виробів, насамперед, посуду, який використовувався для зберігання продуктів харчування та приготування їжі (горщиків, глечиків, мисок, сковорідок, кухлів). Із глини виробляли також дитячі іграшки, ґудзики, намисто, мініатюрні фігурки тварин, людей, глиняні моделі зерен зернових та бобових культур та інші предмети релігійного значення.

[1]Могильник – місце розташування багатьох могил.

Крім гончарства, місцеве населення займалось і металургійним виробництвом. Перевага надавалася залізним речам. Про це свідчать численні знахідки шматків залізної руди, різноманітних виробів із заліза та знарядь виробництва – серпів, ножів, сокир, шил та ін., а також зброї – мечів, кинджалів, наконечників стріл, списів, дротиків та частин кінської збруї і прикрас. Виробляли різні речі також із каменю та кістки.

Населення жило родовими общинами. Окрема патріархальна сім'я мала своє житло – наземне, велике, овальної або прямокутної форми. Стіни житла були на дерев'яній основі, переплетеній лозою, та обмазані глиною. У центрі житла знаходилось вогнище, дим якого виходив через отвір у даху. Своїх небіжчиків скіфи ховали в прямокутних ямах, перекритих настилом із колод. Потім насипали курган[2]. Разом із померлим клали їжу і деякі речі - глиняний посуд, лук і стріли, списи, ножі, мечі тощо.

У перші століття нової ери значну територію сучасної України населяли племена так званої черняхівської археологічної культури (II-V ст. н.е.), що отримала назву від села Черняхів Київської області, де було знайдено першу пам'ятку подібного типу.

Лісостеп між Дніпром і Сіверським Дінцем – один із найбільших регіонів розміщення черняхівських пам'яток. Чимало їх зафіксовано і в лісостеповій частині Харківщини. Відомі вони також на території Харківського району: населені пункти Буди, Глибоке, Коротич, Липці, Мала Данилівка, Мала Рогань, Стрілече, Тернова, Утківка, Черкаські Тишки, Шмарівка та ін.

У вітчизняній науці деякий час носіїв черняхівської культури ототожнювали з давніми слов'янськими племенами антів, відомих із праць візантійських письменників VI-VII ст. Але зараз достовірно відомо, що склад черняхівського населення був різноетнічним. Творцями цієї високорозвиненої для того часу культури були, поряд із східнослов'янськими, готські, сарматські та інші племена.

Великі поселення черняхівців розташовувались головним чином на берегах малих річок, що сприяло розвитку землеробської праці. На території Харківщини такі річки належать до басейну Сіверського Дінця - це Уди, Мжа, Харків, Лопань, Мерефа, Мерчик, Великий Бурлук, Балаклійка, Роганка, Люботинка та ін.

Черняхівці жили в напівземлянках або в наземних будинках, стіни яких обмазувалися глиною. При розкопках поселень були знайдені знаряддя землеробської праці – сошники, плужні ножі, коси, серпи тощо, що використовувалися при культивуванні таких польових культур, як жито, пшениця, ячмінь, просо, овес, вика, гречка, горох, коноплі.

Окрім землеробства, черняхівське населення займалося скотарством (розводили свиней, коней, велику та малу рогату худобу), рибальством, полюванням, лісовими промислами. Переробка зерна проводилася за допомогою кам'яних ручних жорен. Для виготовлення полотна з конопель застосовувалися ткацький верстат і веретено. Були розвинені гончарне, ковальське, ювелірне, косторізне ремесла.

Черняхівські племена мали досить тісні економічні зв'язки з Римською імперією. Римлян приваблювали товари, що були відсутні в самій імперії. Римські купці з прикордонних місць по Дніпру, Південному Бугу, Дону, Сіверському Дінцю і їх притоках потрапляли в райони, де жили племена черняхівської культури. Вони купували у місцевого населення хутра, шкіру, мед, віск тощо.

Про наявність грошової торгівлі між черняхівськими племенами і Римською імперією свідчать виявлення римських монет на території України, в тому числі на Харківщині. Відомі знахідки римських срібних денаріїв і на території Харківського району. Зокрема, в селі Глибоке знайдена монета імператриці Фаустини Старшої (100-141 рр. н.е.), а в селі Затишшя – монета імператриці Фаустини Молодшої (130-176 рр. н.е.).

[2]Курган – земляний або кам'яний насип над похованням у могильній ямі.

Поселення черняхівців були вщент зруйновані жахливою хвилею гунського нашестя 375 року. Після навали гунів черняхівська культура вже так і не відродилася.

Населення, яке існувало після черняхівців на території сучасної Харківщини, створило культуру, відому в археології під назвою пеньківської (знахідки біля села Пеньківка Черкаської області). Пам'ятки цієї культури відомі й на Харківщині, в Харківському районі – біля селища Коротич.

У VIII-X ст. на землях майбутньої Харківщини жили слов'янські племена так званої роменської археологічної культури (від назви м. Ромни Сумської області). Творцями її були сіверяни – племінний союз, один із дванадцяти, що утворить могутню Давньоруську державу з центром у Києві. Саме сіверська земля за часів Київської Русі стала одним із форпостів у боротьбі з кочівниками.

Поселення роменської культури сіверян на території Харківської області представлені селищами й городищами[1]. На території Харківського району їх зафіксовано археологами небагато. Слід відзначити лише городище, котре існувало на правому високому березі р. Уди в селищі Хорошеве. Тут жили люди ще в скіфську епоху, потім роменці, а також їх нащадки в період Київської Русі (XI-XIII ст.).

Основною галуззю роменців було орне землеробство. Землю орали ралом. Використовували для її обробітку й мотики. Вирощували пшеницю, ячмінь, горох, просо, вику, льон. Головним знаряддям збирання врожаю був серп. Розмелювали зерно на борошно вручну кам'яними жорнами. Продукти харчування (насамперед зерно) зберігали в спеціальних ямах-сховищах, які розташовували в житлах-напівземлянках або поруч із ними.

Другим важливим напрямком діяльності роменців було скотарство. Розводили свиней, велику і дрібну рогату худобу, коней, яких широко застосовували в домашньому господарстві.

Велику роль у житті населення відігравали мисливство і рибальство. Займалося воно й виготовленням різноманітних виробів господарського призначення із металів (чорного та кольорових), кістки, каменю, дерева, глини.

Місцеві слов'янські племена вели торгівлю в першу чергу із своїми сусідами.

Поселення роменської культури на території сучасної Харківщини були зруйновані на початку X ст. кочівниками-печенігами, котрі з кінця IX ст. просувалися степами Північного Причорномор'я. Сумна доля слов'янського роменського населення Харківщини спіткала і його сусідів – племена салтівської археологічної культури (назва походить від села Верхній Салтів Вовчанського району Харківської області). Датується дана культура VIII-X ст. і, на думку багатьох дослідників, вважається культурою Хозарського каганату. Ця держава займала досить велику територію півдня і південного сходу Східної Європи. Вона успішно змагалася з такими світовими державами, як Арабський халіфат і Візантія. Велика кількість пам'яток салтівської культури відкрита у межах Харківщини. Є вони і в Харківському районі - це Безлюдівка, Васищеве, Липці, Циркуни. У нашому краї пам'ятки салтівської культури представлені неукріпленими поселеннями-селищами, а також городищами із залишками кам'яних стін і могильниками з похованнями різних типів.

Писемні джерела й археологічні дослідження свідчать про етнічну строкатість населення, яке залишило пам'ятки салтівської культури. До складу цього населення входили алани, хозари, тюркомовні болгари, слов'яни та ін.

Хорошівське городище

[1]Городище – укріплене місце осілого проживання людей.

Основним типом тодішнього житла були напівземлянки. Небіжчиків ховали у підземних камерах-катакомбах із довгими, вузькими ДАХОми, що похило спускалися з поверхні землі до входів у поховальні камери різної форми. Але виявлені й могильники салтівської культури, де померлих ховали у ґрунтових ямах за обрядом трупопокладення або трупоспалення. У похованнях часто зустрічаються різноманітні прикраси, виготовлені з кольорових металів (золота, срібла, бронзи), - сережки, браслети, каблучки, намиста, а також знаряддя праці тощо. Воїнів часто ховали у повному спорядженні, до якого належали бойовий пояс, лук зі стрілами, бойові сокири, списи.

Салтівці виробляли досить гарний і різноманітний глиняний посуд за допомогою гончарного круга. У них була досить розвинена обробка шкіри та деревини, мисливство, рибальство. Основу господарства складали землеробство й скотарство.

Арабські срібні монети-дирхеми, що зустрічаються під час досліджень салтівських поселень і поховань, є вагомим доказом торговельних зв'язків салтівського населення Харківщини з населенням Арабського халіфату. По тогочасній території Харківщини уздовж течії Сіверського Дінця проходив жвавий торговельний шлях, що отримав назву "Хозарського". Саме тут знайдено чимало арабських дирхемів. Найбільший із скарбів срібних східних дирхемів, що налічував 1198 монет, виявлено в 1930 році біля селища Безлюдівки.

У 60-х роках Х ст. дружини київського князя Святослава нанесли серйозний удар по Хозарському каганату, після чого значна частина сучасної Харківщини ввійшла до складу Київської Русі. Розгром Хозарського каганату довершили кочівники-печеніги та інші степовики.

Надовго головним напрямом зовнішньої політики київських князів на Південному Сході стали взаємовідносини з половецькими племенами[1]. Про перебування половців на території Харківщини свідчать, головним чином, їх поховання в курганах і своєрідні кам'яні скульптури, відомі як "кам'яні баби"[2], хоча зображають вони як жінок, так і чоловіків.

У "Топографічному описі Харківського намісництва 1785 року" при характеристиці Харківського повіту сказано: «От Харькова в 9-ти верстах при реке Удах есть городище Каганово (Донецьке – авт.)... В степных местах много находится насыпных могил и курганов, на некоторых и доныне стоят статуи грубою работою иссеченныя из самородного камня, по пояс врыты в землю и изображают обоего пола человеческие лица. Вероятно, что сии могилы суть погребения рыцарей древних».

Де-не-де камінні статуї половців можна було зустріти на Харківщині і в XIX – на початку XX ст. За неповними даними Харківського губернського статистичного комітету на початку XX ст. на території Харківської губернії було зареєстровано 34 кам'яні половецькі статуї, серед них одну біля села Федорівки Вертеївської волості Харківського повіту.

Для захисту слов'янських земель від кочівників князі Київської Русі, зокрема князь Володимир (978-1015 рр.), змінюють кордони своєї держави, будуючи укріплення. Крім організованого будівництва, відбувалося також стихійне заселення прикордонного лісостепу слов'янським людом. Насамперед освоювалися зручні місця, які були заселені раніше. На території Харківщини до таких належать,

[1]Половці – могутнє тюркське племінне об'єднання кочівників. З'явилося воно в басейні Сіверського Дінця у середині XI ст., витіснивши з цієї території кочівників торків. Половці панували в степах України до XIII ст., доки не ввійшли до складу Золотої Орди.
[2]Назва "баба", яку вживають стосовно кам'яних фігур людей, походить від тюркського слова "балбан" – статуя. Статуї ставили на височині, часто на кургані.

Донецьке городище

зокрема, Донецьке, Хорошівське, Чугуївське, Харківське городища. Найкраще досліджене із названих городищ Донецьке на річці Уди біля залізничної станції Карачівка. Матеріали розкопок свідчать, що в другій половині X ст. на місце більш раннього городища, спаленого печенігами, прийшли слов'яни. Вони вирівняли площу городища, побудували житла й господарчі приміщення, звели навколо поселення нові укріплення. Очевидно, в той же час друга група слов'ян поселилася на Хорошівському городищі.

Життя і трудова діяльність слов'янського населення Донецького городища в X-XIII ст. докладно описані в книзі професора Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна Б.А.Шрамка "Древности Северского Донца" (Харків, 1962 р.). Те ж саме можна сказати й про життя та трудову діяльність жителів Хорошівського городища того часу.

У 1239-1241 рр. татаро-монгольське військо на чолі з ханом Батиєм вогнем і мечем пройшло по Південній Русі (головним чином, територією сучасної України). Було розгромлено багато поселень. У грудні 1240 року монголо-татари взяли в облогу Київ – столицю Київської Русі. Серед тих давньоруських поселень, які були повністю зруйновані завойовниками, були й городища нашого краю – Донецьке, Харківське, Хорошівське, Чугуївське. Внаслідок масових вбивств і полонень, епідемій, голоду, втечі до більш безпечних місць чисельність населення Південної Русі різко скоротилася.

І все ж таки згодом предки майбутніх харків'ян відтворили насильницьки перервані в період монголо-татарського панування культурні і торговельні зв'язки зі своїми сусідами. Про інтенсивність внутрішньої торгівлі на території Харківської області, головним чином в XIV ст., свідчать численні знахідки срібних монет періоду Золотої Орди. Вони характерні для тих районів, котрі розташовані в басейні р. Уди. Поодинокі монети знайдені на території м. Харкова. Крім того, відомі знахідки цілих скарбів золотоординських монет. У 1893 році біля села Бабаї на березі р. Уди було виявлено скарб із 425 монет 1380-1412 рр. Скарб у селищі Васищеве в 1952 році нараховував 2500 срібних золотоординських дирхемів. А Кирсанівський скарб (хут. Кирсаново поблизу села Лизогубівка), знайдений в 1961 році, налічував 180 монет XIV ст.

ВІД КОЗАЦЬКОГО УСТРОЮ - ДО ГУБЕРНІЇ

Нова колонізація краю розпочалася в XVI ст., коли одинаки і групи сміливців – "добитчиків" і "уходників" з українського та російського прикордоння - почали освоювати бортництво, мисливство і рибальство, випарювання солі з Торських озер. Вони постійно оселялися тут, або після закінчення сезонів промислів поверталися на попередні місця проживання і розповідали землякам про багаті спустілі землі.

Перший масовий потік переселенців датується, за документами, 30-ми роками XVII ст., коли учасники селянсько-козацьких повстань проти гніту шляхетської Речі Посполитої на Наддніпрянщині разом із сім'ями, рятуючись від переслідувань, рушали під захист Російської держави. На цей час Росія змогла розширити свої володіння на південь до нижньої течії Сіверського Дінця і з метою закріплення та захисту земель від нападу кримських і ногайських татар розпочала будівництво укріплених міст. Першою такою фортецею став Цареборисів, побудований у 1600 році поблизу злиття річок Оскіл та Донець (нині с. Червоний Оскіл) стрільцями, прибулими з центральних районів Росії. В 1638 р. було споруджене укріплення в